

РАХБАР ХОДИМЛАРДА МИЛЛИЙ ҚАДРИЯТЛАР ҲАҚИДАГИ ТАСАВВУРЛАР ШАКЛЛАНИШИНИНГ ИЖТИМОЙ ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ

Шаропов Садриддин Солиевич

Бухоро вилоят кенгаши депутати

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7192375>

ARTICLE INFO

Received: 01st October 2022

Accepted: 05th October 2022

Online: 13th October 2022

KEY WORDS

Рахбар, миллий қадрият, индивидуал қадриятлар, ижтимоий, Шахс, хулқ-атвор, Жамият ва инсон.

ABSTRACT

Ушбу мақолода рахбар ходимларда миллий қадриятлар шаклланишининг ижтимоий психологик хусусиялари, жамоани бошқаришда миллий қадриятларни инобатга олган ҳолда фаолият юритишнинг хусусиятлари очиб берилган.

Қадриятларнинг турлари. Шахс ва жамият эҳтиёжлари ва манфаатларининг ранг-баранглиги қадриятларнинг мураккаб тизимида ўз аксини топади. Бу қадриятлар турли асосларга кўра таснифланади.

Мазмун жиҳатидан жамиятнинг кичик тизимлари ҳақидаги тасаввурларга мос келувчи қадриятлар, чунончи: моддий (иқтисодий), сиёсий, ижтимоий ва маънавий қадриятлар фарқланади. Кичик тизимларнинг ҳар бири ўз таснифини назарда тутувчи таркибий қисмларга бўлинади. Масалан, моддий қадриятлар ишлаб чиқариш-истеъмолга доир (утилитар) қадриятларни, мулкӣ, маиший муносабатлар билан боғлиқ қадриятларни ўз ичига олади. Маънавий қадриятлар ахлоқӣ, маърифӣ, эстетик, диний ғоялар, тасаввурлар ва билимларни ўз ичига олади.

Мавжудлик шаклига кўра моддий ва идеал (маънавий) қадриятлар фарқланади. Ижтимоий ҳаётнинг асосий

соҳаларига мувофиқ одатда қадриятларнинг уч гуруҳи фарқланади: моддий қадриятлар, ижтимоий-сиёсий қадриятлар ва маънавий қадриятлар.

Ижтимоий-сиёсий қадриятлар – бу ижтимоий ва сиёсий ҳодисалар, воқеалар, сиёсий актлар ва ҳаракатларнинг қадрият сифатидаги аҳамиятидир. Ижтимоий-сиёсий қадриятлар қаторига, одатда, сиёсий ва ижтимоий ҳаракатларда мужассамлашган ижтимоий имтиёзлар, шунингдек жамиятнинг равнақ топиши, халқлар ўртасида тинчлик ва ҳамкорликнинг мустаҳкамланишига кўмаклашувчи тарихий воқеаларнинг прогрессив аҳамияти киради.

Маънавий қадриятлар қаторига бахт-саодат, яхшилик ва ёмонлик, гўзаллик ва хунуқлик, адолат ва адолатсизлик, ҳуқуқӣлик ва ноҳуқуқӣлик, тарихнинг мазмуни ва инсоннинг вазифаси ва ҳоказолар ҳақидаги меъерий тасаввурлар кўринишида ифодаланган ижтимоий

идеаллар, мўлжаллар ва баҳолар, меъёрлар ва тақиқлар, ҳаракат принциплари киради. Моддий қадриятлар инсон эҳтиёжлари ва манфаатлари объектлари сифатида амал қилса, маънавий қадриятлар икки хил функцияни бажаради: улар қадриятларнинг мустақил соҳаси ва моддий қадриятларни баҳолаш асоси, мезонидир.

Моддий, ижтимоий-сиёсий ва маънавий қадриятлар ўртасида мавжуд тафовутларга қарамай, улар бир-бири билан узвий боғлиқ ва қадриятларнинг ҳар бир турида бошқа бир турнинг муайян жиҳати мавжуд. Айни пайтда, шундай қадриятлар ҳам борки, уларни моддий қадриятлар қаторига ҳам, ижтимоий-сиёсий қадриятлар қаторига ҳам, маънавий қадриятлар қаторига ҳам киритиш мумкин. Бу аввало умуминсоний аҳамиятга эга бўлган қадриятлардир. Уларнинг орасида инсон ҳаёти, соғлиғи, эркинлиги ва шу кабиларни қайд этиш мумкин.

Қадриятларни таснифлашнинг иккинчи асоси – субъектларга кўра индивидуал шахсий (субъектив-шахсий), группавий, умуминсоний қадриятлар фарқланади - (группавий, миллий, синфий, умуминсоний) қадриятлар фарқланади.

Группавий қадриятлар тўғрисида сўз юритар эканмиз, биз бу билан мазкур нарса, ҳодисани бир индивид эмас, балки уларнинг муайян мажмуи ижобий баҳолашига урғу берамиз. Группавий қадриятлар – бу нарсалар, ҳодисалар, ғояларнинг одамлар муайян бирлиги (синф, миллат, меҳнат жамоаси ва ш.к.) учун қадрият сифатидаги аҳамиятидир. Группавий қадриятлар муайян жамоага кирувчи индивидларни ягона

манфаатлар, қадриятлар ва мўлжаллар билан бирлаштириб, мазкур жамоанинг ҳаёт фаолиятида улкан аҳамият касб этади.

Шахсий, группавий ва умуминсоний қадриятлар бир-бири билан ижтимоий нуқтаи назардан узвий боғлиқ. Фалсафа учун қуйидаги саволлар айниқса муҳим аҳамият касб этади: шахсий ва ижтимоий қадриятларнинг ўзаро нисбати қандай, қайси қадриятлар устунроқ - ижтимоий қадриятларми ёки шахсий қадриятларми, шахсий қадриятлар ижтимоий қадриятлар таъсирида шаклланадими ёки, аксинча, ижтимоий қадриятлар индивидларнинг эҳтиёжлари ва манфаатлари мувофиқлаштирилиши натижасида вужудга келадими?

Ҳозирги замон психологиясида тарихий интериоризация ғояси ҳам илгари сурилади: муайян тарихий даврда одамлар оммавий хулқ-атворининг шакли ҳисобланган механизмлар кейинчалик онгнинг ички механизмларига айланади. Бунга расм-русумлар, театр, черков, ўйин қабилидаги коллектив ҳаракатлар, ҳозирги шароитда эса – мактаб, телевидение, оммавий ахборот воситалари мисол бўлиши мумкин.

Аммо индивидуал қадриятларнинг шаклланишида фаолиятнинг ранг-баранг шакллари (меҳнат, билиш, мулоқот, ўйин)гина иштирок этмайди. Бундай восита сифатида умуман ижтимоий тузилмалар амал қилади. Бозор ва кундалиқ турмуш, реклама ва мода, сиёсат ва ҳуқуқ, таълим ва тарбия, оммавий ахборот воситалари ва санъат, ҳукмрон маданий меъёрлар ва ижтимоий-сиёсий институтлар томонидан расмий даражада андоза

сифатида эътироф этилган айрим шахсларнинг обрўси, ижтимоий-психологик стереотиплар, андозалар, ахлоқ ва табу – буларнинг барчаси жамият маънавий ҳаётининг шахснинг қадриятларг муносабатини шакллантирувчи омилларидир.

Шахс ва раҳбарларнинг шаклланиши ўзига хос қадриятлар мажмуига эга бўлган ижтимоий гуруҳлар, бирликлар ва бирлашмалар доирасида юз беради. Кўрсатилган гуруҳларга шахснинг мансублиги шунда намоён бўладики, шахс уларнинг идеаллари ва қадриятларини қабул қилади. Аммо шахс, одатда, бир эмас, балки бир нечта ижтимоий гуруҳлар (миллатлар ва синфлар, оила ва ўқув юрти, дўстлар давраси ва ишлаб чиқариш жамоаси ва ш.к.)га қўшилади. Турли гуруҳларда ҳар хил ва ҳатто қарама-қарши қадриятлар устувор бўлиши мумкин. Бу гуруҳлар ўртасидаги зиддиятлар шахс тафаккурида қадриятларнинг тўқнашуви юз беришига олиб келиши мумкин. Айни ҳол шахс устувор қадриятларни мустақил излашига туртки беради. Шундай қилиб, шахснинг индивидуаллашган, ўзига хос ва бетакрор хусусиятлари вужудга келиши, унинг алоҳида ҳаёт тажрибаси муқаррар тарзда ижтимоий қадриятларга зид бўлмаган, балки уларни тўлдирадиган алоҳида индивидуаллашган қадриятларнинг шаклланиши билан боғлиқдир.

Қадриятлар шахс хулқ-атворини тартибга солиш воситалари сифатида у ёки бу ҳодисалар қадриятлар сифатида идрок этилиши ёки идрок этилмаслигидан қатъи назар шахснинг хулқ-атворига таъсир кўрсатади.

қадриятлар тизими ҳақидаги онгли тасаввурлар, қадриятлар ва мўлжаллар мажмуи шахснинг қадриятларга муносабатини белгилайди. Бу муносабат давр ҳамда шахс -қўшилган ижтимоий гуруҳларнинг ижтимоий меъёрлари ва талабларини ўзлаштириши жараёнида шаклланади.

Қадриятларга муносабат индивиднинг ҳаёт тажрибаси ва шахс кечинмаларининг бутун мажмуи билан мустаҳкамланади ва тартибга солинади. Улар индивидга муҳимни номуҳимдан ажратиш имконини беради, мотивларнинг барқарорлигини ҳамда шахс хулқ-атвори ва тафаккурининг ворисийлигини белгилайди. Шунга қарамай ботиний майллар, хоҳиш-истаклар ва интилишлар ҳам, айниқса, улар шахснинг онгли қадриятларга муносабати билан тўқнашганда, ўз таъсирини кўрсатадики, бу онгли равишда эълон қилинган ва амалда эътироф этилган қадриятлар ўртасида зиддиятларга олиб келади. Кўрсатилган зиддиятлар инсон актуал қадриятларни афзал кўриб, ҳақиқий қадриятлар ҳақида ўз танасига ўйлаб кўрмагани билан изоҳланиши мумкин.

Жамият ва инсон ҳаётида қадриятларнинг роли. Уларни қуйидаги уч гуруҳга ажратиш мумкин:

1. Инсон ва жамият учун иккинчи даражали аҳамиятга эга бўлган қадриятлар. Бу шундай қадриятларки, уларсиз жамият ва инсоннинг нормал фаолияти издан чиқмайди.

2. Кундалик ҳаёт ва эҳтиёжлар билан боғлиқ бўлган қадриятлар. Бу гуруҳга аксарият моддий ва маънавий қадриятлар киради. Булар инсоннинг моддий ва маънавий эҳтиёжларини қондириш, жамиятнинг нормал фаолият

кўрсатиши ва ривожланишини таъминлаш учун зарур бўлган қадриятлардир.

3. Олий қадриятлар – бу ўз аҳамиятига кўра энг юксак даражада турувчи, одамларнинг фундаментал муносабатлари ва эҳтиёжларини акс эттирувчи қадриятлардир. Олий қадриятларсиз нафақат инсон шахс сифатида камол топа олмайди, балки жамият ҳам нормал ҳаёт кечири олмайди. Олий қадриятларнинг мавжудлиги доимо индивиднинг шахсий ҳаёти чегарасидан четга чиқиш билан боғлиқ. Улар индивидни унинг ўзидан юксак бўлган, унинг ҳаётини белгилайдиган, унинг тақдири узвий боғлиқ бўлган нарсалар билан ошно этади. Айни шу сабабли олий қадриятлар одатда умуминсоний хусусият касб этади.

Қадриятларни турли асосларга кўра таснифлаш диалектик хусусият касб этади, яъни у қотиб қолган ва ҳаракатсиз эмас. Биринчидан, шароитлар ўзгариши билан қадриятлар бир турдан, бир муҳимлик даражасидан бошқа турга, бошқа муҳимлик даражасига ўтиши мумкин. Иккинчидан, жамият ривожланиши билан янги

қадриятлар вужудга келиши мумкин ва аксинча, аввалги қадриятлар ўз аҳамиятини йўқотади ёки умуман йўқ бўлади. Учинчидан, қадриятлар бири-бири билан муайян тур доирасидагина эмас, балки турлар ўртасида, гуруҳларда ва гуруҳлар ўртасида ҳам яқин алоқа қилади ва ўзаро таъсирга киришади. Ниҳоят, қадриятларнинг ҳар бир турида кўп сонли тур хилларини фарқлаш лозим. Масалан, маънавий қадриятлар гуруҳида ахлоқий қадриятлар, эстетик қадриятлар, билишга доир (гносеологик) қадриятларни аниқ фарқлаш мумкин.

Шундай қилиб, қадриятлар тушунчаси шахснинг маънавий дунёси билан узвий боғлиқ. Ақл-идрок, оқилоналик, билимлар инсоннинг мақсадга мувофиқ фаолиятини белгиловчи онгинг энг муҳим элементлари ҳисобланса, улар негизида шаклланувчи маънавият ўз ҳаёт йўлини, ўз фаолиятининг мақсадлари ва мазмуни ҳамда уларга эришиш воситаларини танлаш тўғрисидаги масалани у ёки бу тарзда ечаётган инсон ҳаётининг мазмуни билан боғлиқ бўлган қадриятлар қаторига қиради.

References:

1. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947-сонли фармони 2017 — 2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини ривожлантиришнинг бешта устувор йўналиши бўйича ҳаракатлар стратегияси
2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2018 йил 2 февралдаги ПФ-5325 – сон “Хотин-қизларни қўллаб-қувватлаш ва оила институтини мустаҳкамлаш соҳасидаги фаолиятни тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида” Фармони.
3. З.Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2016 йил яқунлари 2017 йил истиқболларига бағишланган мажлисидаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг нутқи //Халқ сўзи газетаси 2017 йил 16 январь, №11

4. Шавкат Мирзиёевнинг Ўзбекистон Республикаси Конституцияси қабул қилинганининг 24 йиллигига бағишланган маросимдаги маърузасидан. Uza.uz.
5. Абрамова Г.С. Сборник задач по социальной психологии и психологии развития: Учеб. пособие для студ. Вузов. - М.: Издательский центр «Академия», 1999. - 144 ст.
6. Абрамов Ю.А., Демин В.Н. 100 великих книг. - М.: Вече, 2000. -480 ст.
7. Абрамова Г.С., Степанович В.А. Деловые игры: теория и организация - Екатеринбург: Деловая книга, 1999. - 192 ст.
8. Адизова Т.М. Бошқарув мулоқоти психологияси. - Т.: ТДПУ, 2000. -196.
9. Ayniy S. Estaliklar. -Т., 1953 312 b. 4.
10. Andreyeva G.M. Sotsialnaya psixologiY. -М.: MGU, 1980.-515 s. 5.
11. Asqarov A.O'zbek xalqining kelib chiqish tarixidan // xalq ta'limi. -Т., 6. 12.Xayrullayev M. Uyg'onish davri va sharq mutafakkiri.-Т, 1971 312 b